

MİLLİ MÜCADELE'DE EZİNE VE ÇEVRESİ

Muhammet ERAT*

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan Sonra Başlayan İşgallere Türk Halkının Tepkisi

30 Ekim 1918'de İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında Limni adasının Mondros Limanı'nda imzalanan Ateşkes Antlaşması'nın hemen akabinde İtilaf kuvvetleri, Çanakkale Boğazı'nın her iki yakasını işgal etmeye başladılar¹. Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi çıkışında bulunan Limni adası, Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Savaşları sırasında İtilaf güçleri tarafından savaş gemilerinin komuta merkezi olarak kullanıldığı gibi, üç yıl sonra Osmanlı Devleti'ni resmî olarak olmasa da, fiili olarak sona erdiren Ateşkesin imza edildiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Limni adası ayrıca, Çanakkale Boğazı'nı ve devletin başkenti İstanbul'u işgal etmeye gelen gemilerin de hareket noktası olmuştur. İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nı 1918 yılı sonlarında işgal eden İngiliz ve Fransız birlikleri, ancak Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1923 yılı Sonbaharında ülkeyi terk etmiştir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından kısa bir süre sonra Anadolu'nun bir çok yeri İtilaf devletleri kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başlandı. İngilizler Güneydoğu Anadolu'nun bazı şehirlerini, Kars ve çevresi işgal etmiş, Samsun'a, Konya'ya asker çıkarmışlardır. Fransızlar da başta güneydeki İskenderun, Antakya ve Adana olmak üzere birçok şehir ve kasabayı işgal etmiştir. 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletlerinin desteği ve izni ile Yunanlılar İzmir'i işgal etti. Bu işgal kısa zamanda İzmir'in çevresine de yayıldı. Anadolu'da başlayan bu işgallere karşı İstanbul hükümeti fiili olarak bir tepkinin verilmesini istemiyor, sadece protesto edilmesini istiyordu. Ancak bu işgallere Türk milletinin tutumu farklı olmuştur. Milli Mücadele yıllarında Anadolu'nun bir çok yerinde işgale karşı halkın tepkisi sert olmuştur. İşgal altında yaşamak istemeyen Türk halkı, örgütlenmeye başlamış, milli birliklerini oluşturmuştur. Eğer bunları gerçekleştirememiş ise de kendi imkânlarıyla canını, namusunu, ailesini, bölgesini ve ülkesini korumaya gayret göstermiştir.

* Yrd.Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddeleri ve tatbikatı hakkında geniş bilgi için bkz; Âli Türkeldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, Ankara, 1948, ss. 23-73; **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, I, Genelkurmay Başkanlığı, Ankara, 1992, ss. 29-273.

İşte Milli Mücadele döneminde millî benliğine sahip çıkan, Yunan işgaline karşı tavır sergileyen ve kimi zaman bunun bedelini canıyla ortaya koyan şehirlerden birisi de Ezine olmuştur. Bu çalışmada, Ezine ve çevresinde Yunan işgali nasıl gerçekleşti? Yunan işgali sırasında Türk halkının durumu nasıldı? Yunan birliklerinin bölge halkına yaptıkları zulüm ve katliamlar nelerdir? Bölge ne zaman işgalden kurtuldu? Ezine'de Millî Mücadele nasıl bir seyir izledi? gibi sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır.

İzmir'in İşgaline Tepkiler

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali ülkenin her tarafında büyük tepki ile karşılandı. Bu tepki kendisini protesto telgrafları, mitingler şeklinde her yerde gösterdi ve bu dalga batıdan doğuya kadar ülkenin dört bir bucağında hissedildi. İşte ülkenin bir çok yerinde olduğu gibi Ezineliler de bu işgalleri protesto ettiklerini ve hükümetten bir an önce buna bir çare bulunmasını şu ifadelerle belirtmişlerdi: "Mukadderatımızın kefilisi olan Wilson prensipleri ve devletler hukukuna açıkça aykırı bulunan bu tehlikeli darbenin giderilmesi ve Osmanlı egemenlik hakkının korunması hususunda hükümetimizin ittihaz buyuracağı isabetli ve kesin tedbirlerin fiili eserlerine kemal-i tehalükle intizar edilmekte olduğunu arz eyeriz". İstanbul'a gönderilen bu telgrafın altında Ezine Belediye Başkanı Ahmet, Ahali Vekili Müftü Süleyman, eşraftan Halil, Rıza, Ahmet, Hacı Şevki, Mehmet, Mustafa, Hüseyin, Hamamcı Ahmet İbrahim, Eczacı Emin, esnaftan; Ahmet, Hacı Ahmet Saraç Mustafa, Halit, ziraatçılardan Mustafa, Hüseyin, tüccardan Nuri ve Ömer olmak üzere Ezine'nin bütün önde gelen vatanperverlerinin imzaları yer almaktaydı².

Batı Anadolu'da Yunan İleri Harekâtının Başlaması ve Ezine'nin İşgali

22 Haziran 1920'de Yunan birlikleri Milne Hattı'nı aşarak Anadolu'nun iç kısımlarına doğru büyük bir taarruza başladı. İşgal hareketleri doğrultusunda Yunanlılar kuzeye yöneldi. Bu ilerleme sonucunda karşılarında ciddi bir mukavemet gücü görmedikleri için rahatlıkla ilerleyebildiler. Bu çerçevede 31 Ağustos 1920 tarihinde 180 kişiden oluşan bir askeri birlik ile Bayramiç'i işgal ettiler. Bu işgalden sonra bir subayın emrine 30 askerden oluşan bir birlik bırakılmış ve geri kalan kuvvetlerle Ezine'ye yönelmişlerdir. Eylül ayı başlarında Ezine'yi işgal eden Yunan birlikleri, telgrafhane ve askerlik şubesinin kapılarını kırmış ve burada bulunan resmi belgeleri yirmi gün kadar bir süre tahrip ve imha etmişlerdir. Buna rağmen Bayramiç Askerlik Şubesi Başkanı Binbaşı Aziz

² Recep Çelik, **Millî Mücadelede Din Adamları**, C. I, İstanbul, 1999, s. 169-170. Ayrıca bkz; M. Tayyip Gökbilgin, **Millî Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresi'ne**, Birinci Kitap, I, Ankara, 1959, s. 88.

Cemalettin Bey, Ezine'deki şubenin bir odasını zapt etmiş ve orada göre yapmaya başlamıştır³.

Yunan birlikleri, Ezine'yi işgal ettikten sonra çevresindeki önemli yerleri de ele geçirmeye başladılar. Bu maksatla kısa bir süre sonra Geyikli ve iskelesini de işgal etmişlerdir. Geyikli'de "Ermeninin Mağaza" denilen bir binayı kendilerine karargâh yapmışlardır. Burada 25-30 kişiden oluşan bir kuvvetle karakol kurarak, halkı sürekli kontrol etmişler ve baskı altında tutmaya çalışmışlardır. Yunanlılar, bu şekilde bölgede varlıklarını tamamen hissettirmişler ve halkın bir yerden başka bir yere gitmesini kontrol etmek istemişlerdir. Bu nedenle her şahsın elinde Yunan komutanlığı tarafından verilen imzalı bir vesika vardı. Bölge halkı bu vesikayı her ay sonunda Yunan makamlarına götürüp vize ettirmek zorundaydı.

Bu şekilde Ezine ve çevresine yerleşen Yunan kuvvetleri, yerli Rumların da yardımı ile bölge halkını soymaya, millî hareketi destekleyen insanlara zarar vermeye ve kendilerine yardımcı olmayanlara karşı zulme başladılar. Bu arada Batı Anadolu'yu işgale başlayan Yunanlılar, buradaki Rum gençlerini silah altına almaya başlamış ve onlardan ordu içinde faydalanmak istemiştir⁴.

Ezine ve Çevresinde Yunan Kuvvetlerinin Yaptığı Baskı, Zulüm ve Katliamlar

Yunan İşgal Komutanlığı, Ezine'yi merkez olarak kullanmaya başladıktan sonra Çınar köyünde bulunan önemli miktardaki silah ve cephaneyi Bozcaada'ya nakletmek için Geyikli iskelesine sevk etmeye başlamıştır. Bu cephaneyi Hamdi Bey tarafından Kuva-yı Milliye için kullanılmak üzere, bir süre önce Sarıçalı, Üvecik, Yenişehir cephaneliklerinden kaçırılan ve geçici bir süre için Ezine-Bayramiç arasında bulunan bir yerde bulundurulmuş silah ve cephaneyi idi. Bu nedenle, cephanenin Yunanlıların eline geçmiş olması bölgedeki Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine darbe indirecektir. Yunan kuvvetleri, bu silah ve cephaneyi Geyikli'ye naklederken, Türk halkını da zorla bu işte istihdam etmiştir. Bu mühimmatın Geyikli iskelesine getirildiği Ezine Kaymakamlığı tarafından Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Mutasarrıflık da buna engel olunması için İstanbul'dan gelecek cevabı beklediğini Dahiliye Nezareti'ne belirtmiştir.

İşgal sırasında bir yandan Yunan kuvvetleri çevre köy ve kasabalarda silah aramaya ve Kuva-yı Milliyecileri sıkı bir şekilde takibe başlarken, diğer yandan da yerli Rum halkını silahlandırmaya, Müslüman halka saldırmaya başlamıştır.

³ Hüsamettin Öztürk, *Millî Mücadele'de Çanakkale*, Ankara, 2001, ss. 230-231. Ezine'nin 4 Temmuz'da işgal edildiğine dair bilgi için bkz; Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, TTK, Ankara, 1988, s. 180.

⁴ Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918-8 Eylül 1922)*, Ankara, 1989, s. 108.

Ezine ve çevresindeki Yunan işgali sırasında, işgal kumandanlığının bölge halkına yaptığı baskı ve tecavüzler sırasında yerli Rum halkından bazıları kılavuzluk yapmışlardır. Ezine ve civarında kendisini iyice hissettiren Yunan işgali, yerli Rumlardan büyük destek görüyordu. Bu dönemde bölgede bulunan Rumların büyük çoğunluğu Yunan kuvvetleri ile beraber hareket ediyor ve onlara kılavuzluk ediyordu. Ancak bunlardan "Saatçi(oğlu) Yani" ve "Kör Apostol" olarak bilinen Rumlar ön plana çıkmış ve birçok olayda da yer almıştır.

İşgalden birkaç ay sonra yerli Rumlardan Konstantin ile beş Yunan askeri 15 Ekim 1920 günü Ezine'nin Pınarbaşı köyüne gelerek, silah aramak bahanesiyle evleri basmış ve suçsuz olan halktan bir çok kişiyi dövmüşlerdir. Hatta köy halkından Osman oğlu Raşit Çavuş, Arap Ömer ve Tatar Ali'nin ellerini bağladıktan sonra kırbaç ve sopa ile döverek öldürmüşlerdir. 20 Ekim'de de bir Yunan subayı komutasındaki askeri birlik ile Ezineli Saatcioğlu Yani, aynı köye gelerek köy muhtarı Ali oğlu Sadık'ın kollarını bağlayarak dipçik ve kırbaç altında Yunan subayının karşısına çıkarmışlardır. Bu arada Çerkes Hamid adındaki diğer bir köylü de aynı muameleye maruz kalmıştır.

3 Ocak 1921 tarihinde Pınarbaşı köyü yakınında bulunan Ahlatoba köyüne gelen bir Yunan subayının komutasındaki askerler, köy imamı Hoca Mehmet Efendi'yi ağır bir şekilde darbetmişlerdir. İki gün sonra gece vakti yine aynı köye gelen Yunan işgal kuvvetleri Muhtar Veli ve yardımcısı Halil Onbaşı'yı ve köy halkından bazılarının ellerini bağlayarak kırbaç ve sopalarla dövmüşlerdir⁵.

Bu sırada Yunan işgal kuvvetlerinin eline geçen bazı köylüler de yerli Rumlara veya işgal gücüne kılavuzluk yapanlara yalvararak, onları aracı kılarak, ellerindeki kıymetli eşyaları, paraları vererek canlarını kurtarabilmişlerdir. Mesela Çamköylü İsmail adındaki bir köylü, 20 Ekim 1920'de çeşitli işkencelere maruz kalarak askerler tarafından götürülürken Saatcioğlu Yani'ye verdiği beş lira sayesinde hayatını kurtarabilmiştir.

Bu arada 12 Aralık 1920'de Kör Apostol'un rehberliğinde yirmi beş kişilik bir Yunan askeri birliği, Pınarbaşı köyüne gitmiş, halkın elinde ne varsa hepsini almıştır. Buna karşı çıkan köy halkından Çerkes Ali Osman, Yunan askerleri tarafından dövülmüştür. Bu sırada Yunan subayına 70, Kör Apostol'a 30 lira verilerek işkence önlenmiş ise de Ali Osman Efendi aldığı darbelerden dolayı bir süre sonra ölmüştür. 15 Aralık'ta yine aynı köye gelen onbeş kişilik bir Yunan işgal birliği, bütün evlere zorla girerek buldukları halı, makine, konsol, sandalye, yatak ve diğer eşyaları alıp gitmişlerdir⁶.

⁵ Murat Özcan, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, İstanbul, 2003, s. 182.

⁶ Kadir Mısıroğlu, *Türkün Siyah Kitabı, Yunan Mezalimi*, İstanbul, 1997, s. 162-163.

Yine 1920 yılı sonlarında (14 Aralık 1920) Ezine cezaevinde tutuklu bulunan Sarıçalı köyünden Halil Mümtaz ve diğer bazılarını döverek öldürmüşlerdir⁷.

İşgal sırasında bölge halkının cezaevine girmesi çok kolaydı. Çünkü, Yunan İşgal kuvvetleri, işlemediği bir suçtan dolayı iftira ile insanları hapse koydurabiliyordu. Hapse koydukları bu insanlara da çeşitli eziyetler ediyor ve ancak parası olanlar serbest kalabiliyordu⁸.

Ezine ve çevresindeki bölge halkı Yunan işgaline genelde karşı çıktığı için büyük zorluklarla karşılaşmış ve zarar görmüştür. Bu dönemde işgal güçlerinin halka yaptığı zulüm ve baskılar, hemen anında her yerde duyulmaktaydı. Bu nedenle her tarafa yayılan bu haberler, halkta büyük endişe ve korkuya yol açıyordu. Halk, evine gelememiş ve ormanlarda saklanmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla kendi ülkesinde, bölgesinde, evinde hür bir şekilde yaşayamaz bir hale gelmiştir. İşgali benimsemeyenler için bu durum çekilmez bir hal almıştır.

Halkın bir kısmı çareyi, Yunan işgal bölgesine nazaran biraz daha rahat olan İngiliz işgal bölgesi Çanakkale ve çevresine geçmekte bulmuştu. Bu bölgeye gidenler de yaşadıkları yerden ayrı oldukları için orada sıkıntı içinde hayatlarını sürdürmek zorunda kalıyorlardı.

Bunun üzerine Harbiye Nezareti, 13 Aralık 1920 tarihinde Yunan İşgal Komutanlığı'nın Ezine'de silah aramak bahanesiyle Müslümanlara büyük baskı uyguladıklarını, Boğazlarda bulunan Türk halkının iç kısımlara göç ettirildiğini, ancak bunun kötü sonuçlar doğuracağını hükümete bildirmek zorunda kalmıştır. Harbiye Nezareti bu gibi konuların Meclis-i Vükelâ'da görüşülerek bir karara bağlanmasını istemiştir⁹.

Yunan işgali zaman zaman büyük boyutlara ulaşmıştır. İşgal günlerinde Yunanlılar Bayramıç'le beraber Ezine'de de birer mahkeme kurmuşlar ve insanlara şiddetli bir şekilde muamele ederek, yargılamaya başlamışlardır. Bu muhakeme

⁷ Nurettin Önen, *Dünkü ve Bugünkü Çanakkale*, Ankara, 1947, s. 145.

⁸ Öztürk, a.g.e., s. 241-242.

⁹ Harbiye Nezareti Erkân-ı Harbiyye-i Umumiyye Dairesi 2. Şube, 3. Kısım, 2918 numara ile (2 Rebiülahir 1339) 13 Kanun-ı evvel 1336 tarihinde Harbiye Nazırı (Bende) imzasıyla "Mahremdir" kaydıyla Sadaret'e gönderilen tezkire, BOA, HR. SYS. 2620/58'den aktaran Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, Anadolu'da Yunan Mezâlimi, C. II, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 30, Ankara, 1996, s. 130-131.

sonunda verilen kararlar da hiç vakit kaybedilmeksizin Yunan İşgal Kumandanlığı tarafından tatbik edilmiştir¹⁰.

Ancak, bu arada Yunan işgali altındaki bölge halkından da bazılarının Yunanlılarla işbirliği yaptıklarını belirtmek gerekir. Maalesef Anadolu'da Millî Mücadele dönemi boyunca çeşitli yerlerde bu tip insanlara rastlamak mümkündür. Ezine ve çevresinde de işgal döneminde Yunan kuvvetleri ile işbirliği yapan, Kör Apostol'a yardım ve yataklık eden insanlar bulunmaktaydı. Bunlar Bergaz'da (Gökçebayır) Yalaman Mehmet, Geyikli'de Asım Hoca, Kestanbollu Koca Şevket, Şerif Ahmet, Çığnılı Koca Bekir, Akçekeçili'den Adil, Bozcaadalı Kabsamal Ahmet ve Hüseyin'dir.

Yukarıda belirtilen bu isimlerden bazılarının ihbar etmesi üzerine 24 Şubat 1921 tarihinde Geyiklili Hacı Müdürlerin Şevket'in oğlu İbrahim Efendi süngü ve kurşunla öldürülmüştür. Ezine hapishanesine gitmemek için kaçmak isterken öldürülen İbrahim Efendi'nin cesedi, gizlice köylüleri tarafından İngiliz bölgesi olan Geyikli-Bozköy'e kaçırılarak orada defnedilmiştir¹¹. Ezine hapishanesine götürülmek istenen İbrahim Efendi'nin yanında Tuzlalı Hafız İbrahim Efendi de bulunmaktadır. Ancak kendisi saldırı sırasında kaçmayı başarabilmiştir.

Bu arada halk işgal gücüyle işbirliği yapanları da affetmemiş, onlara gereken cezayı vermiştir. Mesela, Geyikli'ye Ramazan ayında imamlık yapmaya gelen Asım Hoca (Dinsiz İmam), Yunanlılarla zaman zaman görüşmekte, hatta bazen de onların safında yer alarak Türk efelerinin takibinde bulunmaktadır. Dini bir görev ifa eden birisinin bu şekilde davranması halk arasında bir yandan büyük üzüntüye yol açmakta, bir yandan da büyük tepki ile karşılanmaktaydı. Bunun üzerine halk tarafından olumsuz karşılanan bu durum Çamoba imamı tarafından Ezine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve Alay müftüsü Şevket Efendi'ye şikayet edilmiştir. Şevket Efendi de bu durum karşısında 25 Ağustos 1921 tarihinde işbirlikçi Asım Hoca için idam fetvasını vererek bir genci onun katletmesi için görevlendirmiştir. Bir süre sonra da Alay Müftüsü tarafından Asım Hoca hakkında verilen idam fetvasının gereği yerine getirilmiştir¹².

Bu dönemde Ezine hapishanesine götürülenler birçok eziyet ve işkenceye uğruyordu. Hapishaneye götürülen her şahıs önce yere yatırılarak, ayakları bağlandıktan sonra bayıltıncaya kadar dövülür ve güçsüz, bitkin bir hale gelince de ayaklarından sürüklenmek suretiyle diğer mahkûm ve mazlûm Müslümanların yanına götürülürdü. Hapishanede zulüm ve işkence daha çok geceleri yapılmaktadır. Kırbaç, sopa ve demirle bayıltıncaya kadar dövülmek suretiyle sıra

¹⁰ BOA, HR.SYS. 2611/2'den aktaran Anadolu'da Yunan Mezâlimi, II, s. 142.

¹¹ Önen, a.g.e., s. 145.

¹² Çelik, a.g.e., s. 170.

dayağına geçirilirdi. Burada bulunan mahkûmlar ya bu tür işkencelere dayanamayıp ölüyor veya yüklü miktarlarda para ile ancak serbest kalabiliyorlardı.

Ezine hapishanesinde bir hafta çeşitli işkencelere maruz kalan ve elindeki bütün parasını vererek ancak hayatını kurtarabilen Dümrek Köyü'nden Selim oğlu Mahmud adlı bir köylü Tahkikat Heyeti'ne verdiği ifadesinde şunları anlatmıştır: "15 Kasım 1920 tarihinde gece sabaha karşı onbeş Yunan askeri evimi bastılar ve her tarafı aradılar. Beni yakalayıp müfrezelerinin merkezi olan Sarıçalı köyüne sevk ve oradan emniyet altında Ezine hapishanesine götürdüler. Ezine hapishanesi dünyada görülmedik zulümlerin yapıldığı bir yerdir. Hapishaneye getirilen her şahsı önce yere yatırarak ayakları bağlandıktan sonra bayıltıncaya kadar dövüyorlar, bitab bir hale gelince, ayaklarından sürüklenmek suretiyle diğer mazlum Müslümanların yanına atıyorlardı. Bana da öyle yaptılar. Hapishanede zulüm ve işkence en ziyade gece yapılmaktadır. Mahpuslar dipçik darbeleriyle birer birer işkence yerine getirilir. Kimisi ayaklarından asılmak ve kimisi de bağlanarak ayakları elleri arasından geçirilmek ve bir kısmı da boyunları sandalyelere sıkıştırılarak sandalyenin üzerine Yunan erleri oturtulup biçareleri boğulmak derecesine getirmek suretiyle ezâ, cefâ ediyorlar. Bu vaziyette kırbaç, sopa ve demirle bayıltıncaya kadar dövülmek suretiyle sıradan geçiriliyor. İşkencenin şiddetinden bağırsan ve imdat isteyen sesler yükseldikçe kırbaç şakırtıları bu sesleri bastırıyor, bayılanlar ayaklarından sürüklenip bir tarafa atılıyor. Böyle sıra ile hapishanede ne kadar mevkuf varsa zulüm, işkence ve dayak çemberinden geçiriyorlar. Orada mevkuf biçare Müslümanların ekmezsizlik, susuzluk ve işkenceden yüzleri ölü rengindedir. Bu biçareler karşılarında dövülmekten ölenleri göre göre hayatlarından ümit keserek her dakika ölümü beklemektedirler. Burada zulüm ve işkencenin görülmemiş şekillerini Yunan askerleri Müslümanlar üzerinde pek hâinâne bir surette icra etmektedirler. Ben bir hafta bu işkenceler içerisinde kaldım. Nihayet akrabamın tedarik ettiği kırk lirayı vermek suretiyle kurtuldum. Anladım ki, Müslümanları buraya hapsedmekten maksat döve döve öldürmek ve paralarını almaktır"¹³.

İşgal döneminde Yunan birliklerinin Ezine ve çevresindeki bölge halkına yönelik baskı, zulüm ve işkence olaylarına bazı örnekler vermek gerekirse şu hususlar belirtilebilir:

2 Şubat 1921'de Belen köyünden Mustafa'nın evi yıkılmış, para için göbeğine sıcak kül ve ateş koyulmuştur.

3 Şubat 1921'de Kısaoğlu Hasan'ın evine saldırarak eşi Hanife ve Sadullah kızı dövülerek öldürülmüştür.

¹³ Mısıroğlu, a.g.e., s. 163-164.

24 Şubat'ta da Ezine'nin Kızıl köyünde Kürtoğlu Yahya kurşunla öldürülmüştür.

31 Kasım 1921 tarihinde de hayvan ve silah vermedikleri için, Sarıçalı ihtiyar heyetinden Kısaoğlu Osman ve Muratoğlu Hüseyin Çavuş ile Korucu Hüsnü öldürülmüşlerdir¹⁴.

1920 yılı sonlarında Ezine ve Bayramiç kazalarında görevli polis ve jandarmalarının silahları Yunan işgal komutanlığı tarafından alınmıştır¹⁵.

Bu arada bazı Rum vatandaşlarının yetkilileri yanlış yönlendirmek için asılsız ihbarlarda bulduklarını görmekteyiz. Bu bağlamda 21 Haziran 1921'de Çanakkale İngiliz İşgal Komutanlığına başvuran Konstantiye adındaki bir Rum vatandaşın Yeniköy'de, Türklerin Hristiyanlar aleyhinde silahlandıklarını ihbar etmiş ve bunun sonucunda tahkikat yapılmıştır. Yapılan tahkikat sonunda, aksine Yunan askeri birliklerinin bölge halkından topladıkları silahlarla Rumları silahlandırdıkları ve Türklere, yerli Rumlar tarafından yapılan zulümleri örtmek amacıyla böyle bir ihbar yapıldığı gerçeği ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu asılsız ihbar ve gerçek üzerine İngiliz işgal komutanı, ihbar yapan şahsı hemen tutuklamış ve Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na gönderdiği muhtıra ile bu şahsın koruma altında bulundurulmasını istemiştir¹⁶.

Diğer taraftan Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı, 27 Temmuz 1921 tarihinde Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazıda, 26 Temmuz'da bir miktar işgal kuvvetinin Ayvacık kazasına geldiğini ve jandarmanın elinde bulunan silahları aldığını kaydetmiştir.

Aynı yıl içinde Çanakkale'nin Demrek (Dümrek veya De(ü)merek) köyünde vahşi hayvanlar tarafından parçalandığı bildirilen dört kişinin, Yunan müfrezesi tarafından öldürüldüğü tesbit edilmiştir. Bu arada Sarmısakçı Köprüsü'nde Yunan askerleri ile Sadık Çetesi arasında çarpışma meydana gelmiştir. Çanakkale'nin Halil İli Köyüne giden köy halkından bazıları ile köy korucusu Muhacir Ali Dayı, Yunan kuvvetleri tarafından tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Daha sonra Muhacir Ali Dayı aldığı bu darbelerden dolayı hayatını kaybetmiştir¹⁷.

1921 yılı başlarında Yunan işgal komutanlığı tarafından gerçekte var olmayan bir sebepten dolayı Ezine eşrafından ve şehrin ileri gelenlerinden olan

¹⁴ Önen, a.g.e., s. 144-145.

¹⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ, 49/16.

¹⁶ Mustafa Turan, Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923), Ankara, 1999, s. 19.

¹⁷ BOA, DH.EUM.AYŞ, 52/31.

Hocaoğlu Hafız Tevfik, mahkeme eski üyesi Hafız Ahmet, Asım, Tikveşli Ali ve Köseoğlu Şükrü Efendi tutuklanarak Edremit'e gönderilmiştir. Bunun üzerine adı geçen şahısların aileleri tarafından Ezine Kaymakamlığı'na yapılan başvuruda, bu şahısların hiçbir suçlarının olmadığı belirtilmiş ve iadeleri için gerekli teşebbüsün yapılması istenmiştir. Ezine Kaymakamlığı da bu isteği göz önünde bulundurarak, tutuklanarak Edremit'e götürülen şahısların geri getirilmesinin uygun olacağını Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na bildirmiştir. Aynı şekilde Ezine eşrafından Çepelzade Rıza Efendi ve ailesi de, işgal kuvvetleri tarafından aslı olmayan bir sebepten dolayı tutuklanmış ve Edremit'e gönderilmiştir. Bunun üzerine kazadaki mahalli meclis onların suçsuz olduğunu belirtmiş ve geri getirilmesi için Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Sancağı Mutasarrıflığı'na başvurmuştur. Bunun üzerine adı geçen şahısların tahliye edilmeleri için mutasarrıflık tarafından Edremit ve Balıkesir işgal komutanlıkları nezdinde girişimlerde bulunulmuştur¹⁸.

Ezine'nin Çınar köyünde bulunan silah ve cephane, Eylül 1920 ortalarında Yunan İşgal Komutanlığı tarafından Bozcaada'ya gönderilmek istenmiştir. Bu maksatla mühimmatın Geyikli iskelesine getirildiği Ezine Kaymakamlığı tarafından Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir. Mutasarrıflık, buna engel olunması için İstanbul'dan gelecek cevabı beklediğini Dahiliye Nezareti'ne belirtmiştir¹⁹.

Diğer taraftan Ezine'nin işgalinden sonra jandarma efradının silahlarına el konulmuştur. Kasım 1920'ye kadar Ezine Polis Müdürlüğü hiçbir suretle Yunan kuvvetlerinin taarruzuna maruz kalmamış iken bir ay önce Yunan İşgal Komutanlığı'nın ısrarı ve Kaymakamlığın uygun görmesi üzerine Polis dairesi işgal edilmek istenmiştir. Ancak Polis müdüriyeti, bunun kesinlikle kabul edilemeyeceğini kaymakamlığa bildirmiştir. Bunun üzerine işgal altında bulunan belediyeye çağrılan Kaymakam Esad Sezai Bey ile Jandarma Komutanı Ali Arif Bey'in huzurunda Yunan komutanı, Edremit'ten almış olduğu emirde, polislerin elinde bulunan silahların teslim edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Esad Bey, Yunanlıların bu isteğini uygun bularak polislerin elinde bulunan silahların işgal güçlerine verilmesini istemiş ve polisler silahlarını vermek zorunda kalmışlardır²⁰.

Kal'a-i Sultaniye Sancağı Mutasarrıflığı tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir belgede belirtildiği üzere, 13 Mayıs 1921 tarihinde bir Yunan torpidosu Ezine Tavaklı Köyü İskele kahvesine ve Velitepe'ye ikişer mermi atış yaparak Ayvacık sahilinden Edremit yönüne doğru gitmiştir. Atılan mermilerin

¹⁸ BOA, DH.EUM.AYŞ, 51/35; Murat Özcan, *Tarihin Işığında Yunan Mezalimi*, s. 182.

¹⁹ BOA, DH.EUM.AYŞ, 48/25.

²⁰ BOA, DH.EUM.AYŞ, 49/16.

hasar ve zayıyata sebebiyet vermediği Jandarma Tabur Komutanlığı'ndan bildirilmiştir²¹.

Milli Mücadele döneminde Ezine ve çevresindeki eşkıya hareketini ortadan kaldırmak için bazı tedbirler alınmakla birlikte, jandarma efradından bazılarının çetelere iltihakına engel olunamamıştır. Bazen de çeşitli sebeplerle ordudan kaçarak çetelere girenlerin kendiliklerinden teslim oldukları olmuştur. Mesela, 1922 yılı içerisinde Ezine Jandarma Takımı'ndan iken firar ederek Sadık Çetesi'ne katılan Yalvaçlı Hamza oğlu Mehmed ile aynı çeteye katılan Çanakkale Osmanlı Komisyonu askerlerinden Ispartalı Mehmed ve Hasan oğlu Abdullah Çavuş kendi istekleri ile Çanakkale Jandarma Dairesi'ne teslim olmuşlardır. Bu arada Sarıçalı İngiliz Müfrezeye Kumandanlığı tarafından yakalanan Mormatlı şaki Emin oğlu Hasan Jandarma Dairesine teslim edilmiştir²².

İşgal döneminin ilerleyen yıllarında Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir yazıda şu hususlar üzerinde durulmuştur: Yunan işgal kuvvetlerinin gaye ve emeli Türk halkını soymak, öldürebilmek, harp etmek ve daima baskıları altında bulundurmak sevdasından vazgeçemedikleri, kazaları işgal tarihinden beri yapmış oldukları aldatma ve kandırmalarla sabittir. Yunan Komutanın emriyle muhtarlar vasıtasıyla talep ettikleri bin kıyye arpa ve beş bin kıyye saman emri verilmiştir. Beher kıyyesi on altı kuruş arpa ve samanın da beher kıyyesi 10 kuruş hesabıyla toplam olarak 60.000 kuruşa ulaşmaktadır. Bu durum zaten fakir olan halkın daha da fakirleşmesini sağlayacaktır. Geyikli'nin Odunluk İskelesi'nde bulunmakta olan Yunan birliğinin gözü önünde sığırtmaçlıkla meşgul yetmiş yaşındaki İbrahim adındaki bir şahıs bir tepede hayvanları otlatırken bir şakinin attığı kurşunla öldürülmüştür. Bu olay hakkında tahkikat yapmak üzere kaza müfettişliği Geyikli'ye gönderilmiştir. Diğer taraftan Sarımsakçı köylerinde eşkıya tarafından katl edilen dört Yunan askerinin katlinde hükümet ve milletin medhal olduğuna (Yunan zabitan ve efratlarına, yerli Rum ahalinin fikirlerine göre) işgal kumandanlığınca kanaat hasıl edildiği fikrinde bulunmuş ise de bu hususta ileriye sürülen fikirler tamamen asılsızdır²³.

Kal'a-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne 28 Şubat 1921 tarihinde gönderilen bir yazıda, Yunan işgal kuvvetlerinin Çanakkale'ye gittikleri sırada Sarıçalı köyünde halka zulmettikleri, Hanife adındaki bir kadının çıldırdığı ve Ayvacık kazasına, Edremit'ten 150 kişilik bir birliğin doğrudan doğruya Ezine Yunan komutanlığı bölgesindeki hırsızlık, cinayet ve haydutluk konusunu takip etmek için geldikleri belirtilmiştir. Bu arada Hükümet tarafından hiçbir ferdin tutuklanmaması ve Çanakkale'ye yollanmaması, resmi bir surette kaymakamlığa

²¹ BOA, DH.İUM., E - 61/49.

²² BOA, DH.EUM.AYŞ, 17/M/1340

²³ BOA, DH.EUM.AYŞ, 52/13, Lef - 14.

tebliğ edilmiştir. Ayrıca Bayramiç eşrafından sekiz kişinin Ezine’de hapsedildiği ve Bayramiç’te Deli İbrahim namında birinin Yunanlılar tarafından katledildiğini, toptan eşkıyaya iltihak ettikleri iddia olunan Kestanbolu Karakolu efradının görevleri başında bulduklarına dair Jandarma Tabur Kumandanlığı’ndan verilen raporda belirtilmiştir²⁴.

Ezine Kaymakamı Halit Bey, işgal gücü tarafından Haziran 1922’de tutuklanmış ve 16 gün kadar Ezine Belediyesi Dairesi’nde hapis hayatı yaşamıştır. Tabur Komutanı Tatakos’un şehre gelmesiyle bu cezasını evinde göz hapsi olarak –hiç kimse ile görüşmeyecek şekilde- çekmeye başlamıştır.

Bu sırada Kızılköy civarında bir Ermeni vatandaşı eşkıya tarafından katledilmiştir. Bunun üzerine Yunanlı komutan, Kaymakam Halit Bey, Doktor Nihat Bey, Hakim Efendi, Avukat Hayri Efendi, Müftü Efendi, Mektep Müdürü Abidin Bey ve Avukat Ahmet Atıf Bey’i çağırarak onlara hesap sormuştur. Yunanlı subay, bu konuşma sırasında Ermeninin niçin öldürüldüğünü sormuş, bu arada Yunanlıların Türkleri öldürdüğünü de itiraf etmiştir. Bu hadisenin ardından Kaymakam Bey, tekrar Belediye Dairesi’nde hapsedilmiştir²⁵.

Yunanlıların Anadolu Türk Halkına Yaptıklarına Karşı Bazı Tepkiler

Milli Mücadele döneminde Ezine ve çevresindeki Yunan İşgal Komutanlığı’nın yaptığı zulüm ve baskıların durdurulması için Kal’a-Sultaniye Sancağı Mutasarrıflığı’na, Çanakkale’deki İngiliz İşgal Komutanlığı’na ve İstanbul’a bir çok müracaatta bulunulmuştur²⁶. Ancak, görüldüğü üzere Ezine’deki bu olayların önüne bir türlü geçilememiştir.

Bu arada Çanakkale ve çevresindeki Müslüman halkın maruz kaldığı bu işkence ve eziyetler sadece Türk makamlarının değil, bölgedeki olayları yakından takip eden bazı yabancı gazetecilerinin de dikkatini çekmiştir. Marmara bölgesinde Yunan işgal kuvvetlerinin yaptığı bu zulümleri yerinde gören **Manchester Guardian** Gazetesinin muhabiri A. Toynbee, gördüklerinden çok etkilenmiş ve bu baskılara son verilmesi için Yunan Başkomutanı Anastas Papulas’a 26 Mayıs 1921’de bir telgraf çekmiştir. Telgraf aynen şöyledir:

“İzmir Umumi Karargâhı, General Papulas

²⁴ BOA, DH.EUM.AYŞ, 51/45, Lef-2.

²⁵ BOA, DH.EUM.AYŞ, Ezine Kaymakamlığı tarafından 15 Haziran 1922 tarihinde Kal’a-ı Sultaniye Mutasarrıflığı’na gönderilen tahrirat.

²⁶ İstanbul halkının Anadolu’daki Rum katliamları karşısında daha duyarlı olması için yapılan çalışmalar için bkz; Tülay Duran, “Millî Mücadele Yıllarında Yunan ve Rum Katliamları Karşısında Anadolu’dan İstanbul’daki Türklere Bir Çağrı”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Nisan-Mayıs-Haziran, Sayı: 79-80-81, C. XIV, 1974, ss. 9-16.

Palova, Samanlı, Akköy Müslüman ahalisi ile mültecilerden göç etmek isteyenlerin Türk Kızılayı vasıtasıyla göçlerine müsaade buyurmanızı zât-ı asilânenizden kemâl-i ısrarla rica ederim. Ahvali yerinde tetkik ettim. Eğer ahali derhal oraları tahliye etmezlerse hayatları emniyet altında değildir. Son onbeş gün zarfında Akköy ahalisinin yüzde onbeşi yok olmuştur. Şuyûuna meydan verilmemek için bu telgrafi re’sen Papagoriya’ya çekmiş ve asayişin teminini rica etmiş idim. Mumaileyh Yüzbaşı reddetti. ‘İstanbul, Arnavutköyü Koleji’ adresiyle cevap vermenizi rica ederim. Bu vesile ile teşekkürât-ı mahsusamı takdim ederim”²⁷.

Aslında Yunanlıların ünlü İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee’yi Anadolu’ya gönderirken, kendisinden başka beklentileri vardı. Onlar Toynbee’den Anadolu’da Yunan hakimiyetinin nasıl gerçekleşebileceğini, bunun şartlarının nasıl oluşturulabileceğini, Anadolu’daki Rum nüfusun Türk nüfustan çok olduğu ve Rumların Türkler tarafından katledildiğini yazmasını istiyorlardı. Fakat Toynbee, Anadolu’ya geldiğinde durumun hiç de böyle olmadığını gördü, hatta Yunan işgal kuvvetlerinin Türklere uyguladığı işkence ve mezalimi olduğu gibi kaydederek ilgili yerlere ilettili. A. Toynbee’nin Yunan Başkomutanı General Papulas’a gönderdiği yukarıdaki telgraf sonucunda birçok Müslümanın İstanbul’a nakli mümkün olmuştur.

Toynbee, Anadolu’da meydana gelen olayları gördükten sonra Türklerin davalarında tamamen haklı olduklarını anlamış ve İngiltere’ye gittikten sonra kendi kamuoyuna anlatmak istemişse de büyük zorluklarla karşılaşmıştır²⁸.

Ezine’de Yunan İşgalinin Sona Ermesi ve Türk Birliklerinin Şehre Girişi

1922 yılı Eylül ayı başında Yunan kuvvetleri Ezine’yi terk etmiştir. Kurtuluşun sonra, işgal sırasında Yunanlıların gizlemeye çalıştığı bütün zulüm ve katliamları ortaya çıkmıştır. Bu maksatla Ezine Jandarma Komutanlığı hemen araştırmaya koyulmuştur. Bu araştırma sonunda Ezine Esker Alma Şubesi’nin yüz elle metre batısındaki arazide bir çok cesedin gömülü olduğu tesbit edilmiştir. Bu yerde birbirine yakın ve çok sayıda çukurlar bulunmuş ve çukurlarda teşhisi mümkün olan bir çok cesede ulaşılmıştır. Bu cesetlerin bir çoğunun da fotoğrafı

²⁷ Mısıroğlu, a.g.e., s. 165-166.

²⁸ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya Kadar**, Cilt: II, İstanbul, 1990, s. 175. Aynı şekilde Anadolu’ya gelirken büyük bir Yunan hayranı olan Morning Post Gazetesi muhabiri Pooley, Yunanlıların yaptıklarını gördükten ve Türklerle görüşükten sonra, düşüncelerini değiştirmiş ve Türklerin saygıya değer bir millet olduğunu herkese anlatmaya çalışmıştır. Tansel, **Aynı yer**.

çekilerek Ezine Jandarma Takımı Komutanlığı'nın 12 Eylül 1922 tarihli raporuyla birlikte Kal'a-i Sultaniye Jandarma Tabur Komutanlığı'na gönderilmiştir²⁹.

Yunan işgali sonunda Bayramiç'te de 300 kişi katledilmiştir. Ezine'de yapılan katliam, tecavüz ve baskılar bundan kat kat fazladır³⁰.

Sonunda Yunan kuvvetleri 4 Eylül 1922'de bölgeden çekilmiş, 18 Eylül'de küçük bir Türk birliği, 22 Eylül'de ise büyük bir Türk birliği gelmiş ve bölge Türk ordusunun hakimiyetine girmiştir³¹. İzmir'e Türk ordularını girmesi ve Batı Anadolu'nun Yunan işgal kuvvetlerinden temizlenmesinden sonra Türk Başkomutanlığı, ordunun büyük kısmını İzmir'de tutmayıp Boğazlara yakın bir yerde bulundurmak ve İtilaf devletleriyle silahlı bir çatışmaya meydan vermeden Boğazlara yanaşmak düşüncesinde idi. Bu maksatla Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 17 Eylül 1922'de yayınladığı yazılı emrinde; Edremit'ten itibaren bütün Batı Anadolu'da hiç bir düşman askerinin kalmadığını, 2. Süvari Tümeninin 2. Ordu emrine verildiğini, 2. Ordu'nun görevinde bir değişiklik olmadığını, Bandırma ve Edremit müfrezelerinin 2. Ordunun emrinde olduğunu fakat, bu müfrezelerin hareketlerinin yeniden düzenleneceğini ve Çanakkale bölgesine yanaştırılmayacaklarını belirtmiştir. İsmet Paşa ayrıca bu emrinde, 2. Süvari Tümeninin Edremit'ten sonra Çanakkale'ye gönderileceğini ancak, İtilaf devriyeleriyle en ufak bir çatışmaya meydan verilmeyeceği ve Çanakkale, Ezine, Bayramiç telgraf hatları ile Balıkesir arasında haberleşmenin düzenlenmesi gerektiğini kaydetmiştir. 17 Eylül 1922 akşamı Balıkesir'e gelen 2. Ordu Komutanı, Bandırma'nın da Türk birlikleri tarafından geri alındığını öğrenmiş ve ertesi gün, Batı Cephesi Komutanlığı'ndan aldığı emri birliklerine tebliğ etmiştir. Bu arada komutanlık tarafından yapılan incelemede ve Çanakkale Jandarma Tabur Komutanlığı'ndan alınan bilgiler sayesinde, İngilizlerin Nara burnundan Kepez limanına kadar tel örgülü siperler yaptıkları, limanda iki dretnot ile yedi torpido ve bir uçak ana gemisi bulunduğu, her gün uçaklarla keşif yapmakta oldukları, İngilizlerin önceden Yunanlılarla tesbit ettikleri hattı savunmak ve Ezine ile Ayvacık ve Bayramiç dolaylarını işgal etmek istedikleri, Ezine'nin 5 kilometre kuzeyindeki Sarıçalı'da 100 mevcutlu bir süvari müfrezesi bulduklarını tesbit edilmiştir³².

²⁹ BOA, HR.SYS, 2617/4-25, 26, 27, 28, 29'dan aktaran Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezâlimi, II, s. 294-295.

³⁰ BOA, HR.SYS, 2617/1-34, 36,37'den aktaran Anadolu'da Yunan Mezâlimi, II, s. 285-286.

³¹ Kocatürk, a.g.e., s. 348.

³² İtilaf Devletleri birliklerinin bölgeyi korumak için yaptıkları hazırlıklar hakkında geniş bilgi için bkz; David Walder, Çanakkale Olayı, Türkçesi: M. Ali Kayabal, İstanbul, 1970, s. 247-251.

Bu arada 18 Eylül 1922 tarihinde İtilaf Devletleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Dışişleri Bakanlığı'na verdikleri nota ile, İstanbul ve Boğazlar etrafındaki işgal bölgelerinin tarafsızlıklarına uyulacağını umduklarını belirtmişlerdir. Bu nota ile ortaya çıkan gerçek şudur ki, İtilaf Devletleri, Boğazların serbestliği bahanesiyle Türk birliklerini Boğazlara, İstanbul ve Trakya'ya sokmak istememektedirler.

Bu durum karşısında Türk Başkomutanlığı hemen hareket geçerek, Kocaeli Grubunun İzmit bölgesine, 2. Süvari Tümeninin Çanakkale'ye ilerlemeleri emrini vermiştir. Bunun üzerine 2. Süvari Tümeni Çanakkale'yi İtilaf Devletlerinden geri almak üzere 19 Eylül 1922'de Edremit'ten hareket etmiştir³³.

Bu arada Türk yetkilileri ile İtilaf Devletleri yetkilileri arasında Boğazlar bölgesindeki durum hakkında karşılıklı görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerin sonucunda İzmir'de daha önce kararlaştırılan görüşmeleri sağlayacağına dair Franklin Boullion'un teminat vermesi üzerine Türk ordusunun Boğazlara yönelik harekâtı, 28 Eylül 1922 tarihinde bazı şartlar ileri sürülerek General Harrington'a bildirilmiş ve Türk askeri birliklerinin harekâtının durdurulması için emir verilmiştir³⁴.

Boğazlara yönelik harekâtın durdurulmasından sonra 29 Eylül'de 1. ve 2. Ordu birliklerinin Boğazlar bölgesindeki konumu şu şekilde idi: 1. Ordu ve bir kısım tümenler İzmir dolaylarında; 2. Ordu ve bir kısım birlikler Balıkesir ile İznik gölü arasında Çanakkale şehrinin kuzey, doğu ve güney bölgesinde oldukça dar bir hat üzerinde idi. Diğer taraftan İngiliz kuvvetleri Boğazları tutmak amacıyla Kocaeli yarımadasında Şile-Derince hattı üzerinde konuşlanmıştı.

Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı sırada ise Türk birliklerinin Batı Cephesi'ndeki konumu şu şekilde idi: 1. Ordu bazı birlikleriyle Kocaeli, 2. Ordu bazı birlikleriyle Balıkesir ve Çanakkale bölgesinde, bir kısım kuvvetler de İzmir dolaylarında bulunuyordu³⁵.

³³ Kemal Niş-Reşat Söker, Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos-18 Eylül 1922), Cilt: II, Kısım: 6, Kitap: III, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları, Ankara, 1969, ss. 223-226.

³⁴ Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923), Cilt: VII, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Ankara, 1975, s. 507. Ayrıca bkz; Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, II, TTK, Ankara, 1991, ss. 269-279.

³⁵ Türk İstiklâl Harbi, İdari Faaliyetler, VII, s. 506. Ayrıca Eylül-Ekim 1922'de Çanakkale çevresindeki Türk ve İtilaf birliklerinin hazırlıkları hakkında bilgi için bkz; Walder, a.g.e., s. 247-390.

3 Ekim'de Mudanya'da Fransa, İngiltere ve İtalya'nın temsilcileri ile Türk temsilcisi İsmet Paşa arasında başlayan müzakereler sonunda 11 Ekim'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır³⁶. Bu mütareke ile üç büyük Batılı devlet ile savaş sona ermiş, Doğu Trakya'nın Türklere tesliminin yolu açılmış ve barış yapılması için görüşmelerin başlaması istenmiştir. Millî Mücadele'nin askerî safhası büyük ölçüde sona ermiş, diplomasi alanında da büyük bir kazanç elde edilmiş, Fransa'dan sonra (Fransa ile 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştı) İngiltere ve İtalya da Ankara hükümeti ile masaya oturmuş, anlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Bundan sonra Anadolu'da herhangi bir işgal gücü kalmamış, sadece İstanbul, Çanakkale ve Boğazlar bölgesinde İtilaf Devletlerinin askerleri kalmıştır. Boğazlar bölgesindeki bu birlikler de Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra 1923 Sonbaharında bölgeyi terk etmişlerdir.

³⁶ Mudanya Mütarekesi hakkında geniş bilgi için bkz; Âli Türk geldi, **Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi**, s. 158-182.

EZINE AND ITS ENVIRONS DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

On October 30, 1918, representatives of the Allies and the Ottomans met in Lemnos and signed an armistice. The Allies immediately began to occupy strategic points in the Ottoman State.

Like the rest of the Nation, the inhabitants of Ezine reacted strongly to the occupation of the Ottoman State by organizing demonstrations and sending telegrams to the capital to urge the government to resist.

In the meantime a large Greek army landed at Izmir with the support of Britain, France and began to move inland. Greek forces seized and occupied Ezine during the first days of September 1920. The occupying forces seized and pillaged major government buildings and rapidly took over the town and its environs. They established a military post at Geyikli and its port.

The Greek minority of Ezine and its environs supported the Greek occupation and collaborated with the occupation forces. They were furthermore armed by the occupation forces and served as an indispensable instrument in controlling Ezine.

The Greek occupation forces attempted to crush the local resistant forces, compelled the Turks who refused to collaborate to perform forced labor and confiscated their property. As a result of the Greek atrocities several inhabitants of Ezine were driven from their homes; some took to the hills while others sought refuge in Canakkale which was occupied by the British, and thus was -relatively- more secure.

Following the Greek withdrawal from Ezine on September 4 1922, a small force of Turkish military entered the town. Four days later, on 22 September more Turkish troops arrived and secured Ezine and its environs. Thus ended a dark chapter in Ezine history.

TÜRK RESİM SANATINDA İKİNCİ MEŞRUTİYET ÖNCESİ DÖNEMDE YETİŞMİŞ ÇANAKKALE VE CİVARI DOĞUMLU RESSAMLAR

Mehmet ÜSTÜNİPEK*

Genel Kapsam

Osmanlı'nın batı bilgi ve teknolojisinden yararlanma gereksinimi duyarak bu doğrultuda adımlar atmaya başladığı onsekizinci yüzyılın ilk yarısından İkinci Meşrutiyet öncesine uzanan süreç, genellikle 'batılılaşma dönemi' olarak tanımlanmaktadır. Batılılaşma döneminde, Osmanlı kültür ve sanatının her alanında önemli değişimler yaşanmış ve batıdaki modeller örnek alınarak yeni biçim ve içerik çözümlerine ulaşılmıştır. Batı tarzı, perspektifli resim anlayışının geleneksel Osmanlı tasvir sanatının yerini almaya başlaması ve ilk Türk ressamlarının yetişmesi ise yaklaşık yarım yüzyıllık bir hazırlık evresinin neticesinde ondokuzuncu yüzyılın ortalarında gerçekleşebilmiştir. Bu kapsamla birlikte, makale; ondokuzuncu yüzyıl ortalarından 1908 yılına kadar olan elli-altmış yıllık dönemde yetişmiş ve batı tarzı resim uygulamaları ortaya koymuş Türk sanatçıları hedeflemektedir. Ayrıca makalenin mekan kapsamı, Çanakkale ve civarı olarak tanımlanmaktadır ki, bunun açılımı, yirmibirinci yüzyıl başındaki durumuyla Çanakkale il merkezi ve ilçeleri olarak yapılabilir.

Osmanlı Sarayının Batı Tarzı Resim Sanatına Yaklaşımı

Osmanlı İmparatorluğu'nun onsekizinci yüzyıla gelindiğinde, batı karşısında askeri yenilgiler alan ve toprak kayıplarına uğramaya başlayan bir siyasi güç haline gelmesi, Osmanlı idarecilerini, batıdaki gelişmeleri daha yakından takip etmeye sevk etmiştir. Onsekizinci yüzyılda artan sayıda batılının Osmanlı topraklarına girmeye başlamasıyla ve özellikle de elçilikler aracılığıyla hız kazanan bu batıyı tanıma çabasının bir sonucu olarak Osmanlı sarayı, batı kültürüne ve yaşam tarzına aşina olmaya başlamıştır. Batılılaşma döneminde, daha da çok 19.yüzyılda Osmanlı sarayı yabancı ve gayri- Müslim sanatçılar aracılığıyla batı tarzı resmi tanımış ve ilgi duymuştur.

Ancak, bu bir anlamda entelektüel ilginin ötesinde, Osmanlı sarayı, bu resim anlayışının, özellikle askerlik ve eğitim alanlarındaki yenilik hareketlerinin doğal bir gereği olduğunu kavramıştır. Batı tarzı resim sanatında, figür ve nesnelere iki boyutlu yüzeye hacim değerleriyle yansıtacak yarınsamalar kullanılmaktadır. Aynı şekilde, figür ve nesnelere kuşatan mekanı, iki boyutlu yüzeyde derinlik duygusu verecek şekilde yansıtan perspektif uygulamalarına başvurulmaktadır. Bu

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi

tarz bir resim, bir çok alanda yararlı olabilecek görsel sunum olanaklarına da sahiptir¹.

Bilginin aktarılması ve yaygınlaşması, yapılan ya da yapılması hedeflenen yeniliklerin sağlam temellere oturması için bir gerekliliktir. Bu doğrultuda, eğitim Osmanlı batılılaşmasının en önemli konularından birini oluşturmaktadır. Resmin eğitim programları içinde yerini alması, batı tarzı resim üreten isimlerin yetişme ortamlarının başlıca koşulu olmuştur.

Batı Tarzı Resim Uygulayan Türk Ressamlarının Yetiştirme Ortamları

Batılılaşma döneminde öncelikle askeri kurumlar ardından 19.yüzyılın ortalarından itibaren sivil kurumlar, yüksek ve orta düzeydeki eğitim programlarında resim derslerine yer vermeye başlamışlardır.

Batı Tarzı Resim Eğitimi Veren Askeri Eğitim Kurumları:

Osmanlı ordusunun batı bilgi ve teknolojisinin gerekleri doğrultusunda yenilenmesi öncelikli amaç olduğuna göre, askeri eğitim sistemindeki gelişmeler daha atak bir şekilde ele alınmıştır. İlk aşamada batılı uzmanlardan yararlanmak kaçınılmaz olmuştur. Bu anlamda, daha I. Mahmut döneminde (1730- 1754) Hendesehane'de matematik dersleri veren Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa) ve III. Mustafa döneminde (1757- 1774) topçu sınıfıyla ilgili düzenlemeler yapmış olan Baron de Tott hatırlanması gereken isimlerdir.²

Onsekizinci yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde, yukarıda değinilen arayışların bir sonucu olarak, önce 1773'de *Mühendishane-i Bahri-i Hümayun* adında bir askeri okul kurulmuştur. Bu okulun ders programında resim dersinin yer aldığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte, 1781- 1786 arasında bir tarihte okulu ziyaret etmiş bir İtalyan rahibi olan Todorini, okulun duvarlarında haritalar ve kalemle yapılmış gemi resimleri gördüğünü belirtmektedir.³

Ardından, III. Selim döneminde, Nizam-ı Cedid askerlerinin eğitimi için 1795- 1796'da eğitime başlayan *Mühendishane-i Berri-i Hümayun* hizmete girmiştir. Okulun ilk programında, birinci sınıf dersleri arasında resim de yer

¹ Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, C. 1, Erol Kerim Aksoy Vakfı, 2. Baskı, İstanbul, 1995, s. 374.

² Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, (Tarihsiz), s. 66, 79.

³ Cezar, a.g.e., s. 375; Tülin Çoruhlu, "Osmanlı Asker Ressamları", *Osmanlı*, C. 11, Editör: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 468-472.

almaktadır⁴. Bu durumda programına resim dersi konulduğu kesin olarak bilinen ilk okuldur. Ancak, mimarlık ve mühendislik bilgilerini destekleyici nitelikte olması amaçlanan bu resim dersinin resim alanında yeterli bilgi ve beceri verdiği de düşünülmemektedir⁵. Özellikle 1847 yılında yapılan düzenlemelerle resim dersinin bu okul programındaki önemi artmıştır. Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun adlı kaynakta, okulun 1852-1865 mezunları arasındaki bazı isimlerin 'ressam sınıfı' olarak gösterilmesi, ressamlığa verilen önemi ortaya koymaktadır⁶.

Programında resim dersine yer vermiş ikinci askeri eğitim kurumu, 1827 yılında kurulmuş olan *Mekteb-i Tıbbiye*'dir. Ancak, bu anlamda özellikle 1834 yılında kurulan *Mekteb-i Harbiye* önem taşımaktadır. Bu okulda, perspektif ve resim dersleri özellikle 1847 yılında okul programında yapılan yeniliklerden sonra okutulabilmiştir. Okulda görev yapan Schranz suluboya dersleri vermiştir ve 1837-41 yılları arasında bir tarihte göreve başlamıştır. Mösyö Gués ise desen ve yağlıboya dersleri vermiştir ve 1846 yılında göreve başlamıştır. Her ikisi de uzun yıllar bu kurumda hizmet vermişlerdir⁷. Okulun 1857-1858 mezunlarından bazıları 'piyade ressam sınıfı' olarak ayrılmışlardır⁸.

İdadilerin öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere Mekteb-i Harbiye bünyesinde 1877'de uygulanmaya başlanan 'Menşe-i Muallimin Sınıfı'nda iki yıllık 'Sınıf-ı Sani Sınıfı Ressamlığı' ve dört yıllık 'Sınıf-ı Evvel Sınıfı Ressamlığı'nda ciddi bir resim programıyla karşılaşmaktadır⁹.

⁴ Cezar, a.g.e., s. 377'de Cezar, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci tasnifi 2380 numaradaki defterin 35. sayfasında yer alan kanunname metnine gönderme yaparak resim dersinin var olduğunun altını çiziyor. İhsan Terzi, Mehmet Esad'ın Mir'at-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mir'at-ı Mekteb-i Harbiye Adlı Eserlerine Göre 19. Yüzyıl Türk Resmi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara, 1988, s. 19, 20'de okulun ilk eğitim programında sınıflara göre ders dağılımını veren listede böyle bir ders gösterilmemiştir.

⁵ a.g.e., s. 377

⁶ a.g.e., s. 384, 385

⁷ Schranz ve Mösyö Gués hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: a.g.e., s. 390; Mustafa Cezar, "Türkiye'de İlk Resim Sergisi", 1. Osman Hamdi Bey Kongresi Bildiriler (2-5 Ekim 1990), Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 43- 52; Banu Mahir, "Topkapı Sarayı Müzesi Resim Galerisindeki Eserleriyle Joseph Schranz", Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3, İstanbul, 1988, ss.105-125 ve Banu Mahir, "Harbiye Mektebi'nin İlk Resim Hocası Joseph Schranz Hakkında Yeni Bilgiler", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, Aralık 1991, S. 10, s. 25, 26

⁸ Cezar, Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, C. 1, s. 396

⁹ a.g.e., s.397-398; Aysel Çötelioglu, "Geleneksel Osmanlı Resim Sanatından Batılı Anlamda Tuval Resmine Geçiş Evresinde Askeri Okullar ve Asker Ressamlar", Osmanlı, C. 11, Ed.: G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 473-480.

Böylece, batı tarzı resmi uygulayan kişilerin yetişmesi anlamında yüksek düzeydeki askeri okulların çok önemli ve belirleyici katkıları söz konusu olmuştur¹⁰:

"Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi 1883'de eğitime başlayıncaya kadar, resim sanatımıza katkıda bulunan kimseler Mühendishane ve Harbiye'den, bunların ressam sınıflarından, daha sonra da Harbiye bünyesinde faaliyete geçen Menşe-i Muallimin'in ressamlık sınıfından yetişmiştir. Türk resim sanatında asker ressamlar dönemi bunlarla başlayıp bunlarla varolmuştur."¹¹

İlk olarak Mekteb-i Harbiye'deki bir düzenlemenin sonucunda 1845 yılında eğitim idadi ve harbiye olarak iki aşamaya ayrılmıştır. Böylece, idadiler orta öğrenim aşamasına denk gelmişlerdir. İlk idadi olan *İstanbul Askeri İdadisi*'ni daha sonra diğerleri izlemiştir. Beş yıl süren idadi eğitiminin birinci sınıfı hariç son dört sınıfında resim dersleri vardır.¹²

Batı Tarzı Resim Eğitimi Veren Sivil Eğitim Kurumları:

Askeri okullar dışında bazı sivil okullarda da resim derslerine yer verilmiş olması önemlidir. 1884 yılında sivil mimar ve mühendis ihtiyacını karşılamak üzere kurulan bir yüksek öğretim kurumu niteliğindeki *Hendese-i Mülkiye Mektebi*'nin programında resim derslerine özel bir önem verilmiştir.¹³

Ancak bu anlamdaki en önemli kurum, tamamıyla akademik bir sanat eğitimine odaklanmış olan ve 1883 yılında eğitime başlayan *Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi*'dir. 19.yüzyılın son on yılı içinde ilk mezunlarını veren okul, bundan sonra çağdaş Türk resminin en önemli kaynağı olacaktır.¹⁴

Orta öğrenim düzeyinde ise; *Galatasaray Sultanisi* (1862)'nin ilk programında resim dersi de yer almaktadır. Türk resim sanatının ileride önemli

¹⁰ Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mekteb-i Harbiye'de resim derslerinin çok ciddi bir şekilde ele alındığı anlaşılmaktadır. Bu derslerin niteliği hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Terzi, a.g.e., ss. 19-55 ve 167-177 ile Cezar, a.g.e., s. 384 ve 398

¹¹ Cezar, "Türkiye'de İlk Resim Sergisi", s. 44

¹² Cezar, Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi, C. 1, s. 391

¹³ a.g.e., s. 388

¹⁴ Bu konuyla ilgili olarak bkz: M. Cezar, "Yüzyıllık Bir Sanat Eğitim Kurumu", Sanat Çevresi, Mart 1983, S. 53, ss.12-15 ve Adnan Çoker, Osman Hamdi Bey ve Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1983.

isimlerinin eğitim gördüğü ve bir atölyeye sahip olan bir okuldur. Benzer özellikler *Dariüşşafaka* (1873) için de söylenebilir. 1868 yılında zanaatkar yetiştirmek üzere kurulan *Mekteb-i Sanayi*'de ise, beş yıllık okulun ilk üç yılında resim dersi yer almıştır. 1874 yılında kurulan sivil idadiler de resim eğitiminin yaygınlaşması anlamında önem taşımışlardır¹⁵.

Yurt Dışı Eğitim Olanakları:

Askeri ya da sivil nitelikte olsun Türk ressamlarının yetişmesi açısından yurtdışı eğitimi önemli bir yere sahip olmuştur. Türk resminin ilk temsilcileri arasında kabul edilen Ferik İbrahim Paşa ve Ferik Tefvik Paşa, II. Mahmut döneminde yurt dışında eğitim almış asker ressamlardır. 1860- 1861'de Paris'te kurulan ve yurt dışına gönderilen öğrencilerin dil ve uyum sorununu aşmayı hedefleyen *Mekteb-i Osmani*'nin programında da resim dersleri önemli bir yere sahiptir ve dersler Fransız hocalar tarafından yürütülmektedir¹⁶.

Türk Resim Sanatında İkinci Meşrutiyet Öncesi Dönemde Yetişmiş Çanakkale ve Civarı Doğumlu Ressamlar

Yukarıda değinilen ortamlarda yetişen Türk ressamlar kuşaklara göre incelendiğinde, aşağıdaki gibi bir gruplama yapılabilmektedir.

1. Doğum tarihleri 1820 öncesine denk gelen Türk resminin ilk kuşak ressamları Ferik İbrahim Paşa, Ferik Tefvik Paşa, Hüsnü Yusuf
2. Doğum tarihleri 1840'lı yıllara gelen ikinci kuşak Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa, Süleyman Seyyit. Klasik/ akademik çizgide eserler üretmişlerdir.
3. Doğum tarihleri 1860'lı yıllara gelen üçüncü kuşak Halil Paşa ve Hoca Ali Rıza. Klasik/ Akademik çizgi, belirgin bir ışık duyarlılığı ile birleştirilmiştir.
4. Doğum tarihleri 1880'li yıllara gelen 14 Kuşağı sanatçıları İbrahim Çallı, Avni Lifij, Hikmet Onat, Nazmi Ziya, Mehmet Ali Laga, Sami Yetik, Namık İsmail v.d.. İzlenimci anlayışta eserler ağırlık kazanmıştır.

Bu kuşak dağılımı çerçevesinde İkinci Meşrutiyet öncesinde yetişmiş Çanakkale ve civarı doğumlu sanatçılar: Gelibolulu Tahsin, Bigalı Bahattin, Gelibolulu Süleyman, Mülazım İhsan, Fuat Soyhan ve İhsan Çanakkaleli'dir.

¹⁵ Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, C. 1, s. 393, 394

¹⁶ a.g.e., s. 395, 396

Gelibolulu Tahsin:

Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi bulunmamıştır. Türk resmiyle ilgili olarak Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mirat-ı Mekteb-i Harbiye kaynaklarını tarayan yayınlarda¹⁷ ismi yer almamıştır. Müze¹⁸ ve banka¹⁹ koleksiyonlarında ismine rastlanmamıştır. Sadece, Sultan Abdülmecid'in Mekteb-i Harbiye ziyareti sırasında, okul salonlarında düzenlenen sergiyi gezmesi münasebetiyle 12 Temmuz 1849'da Journal de Constantinople'da yayınlanan yazıda kendisi ve iki eserinden bahsedilmiştir²⁰. Buradan elde edilen bilgiler ışığında Mekteb-i Harbiye'de öğrenci bulunduğu ve resim bilgisinin bu okulun o dönemde Mösyö Gués ve Schranz adlı iki yabancı hocasının yürüttüğü derslere bağlı olduğu anlaşılmaktadır. 1849'da öğrenci olduğuna göre 1820'li yılların ikinci yarısında doğmuş olmalıdır ki, Türk resminin ilk kuşak sanatçılarına yakın bir dönemde yetiştiği ortaya çıkmaktadır.

Mösyö Gués ve Schranz'ın çabalarıyla düzenlendiği anlaşılan ve altmış ila seksen eserin yer aldığı belirtilen sergiye; iki öğrenci dört, bir öğrenci üç ve aralarında Gelibolulu Tahsin'in de bulunduğu dört öğrenci iki eserle katılmışlardır. Diğer öğrencilerin birer eseri vardır. Sergiyle ilgili yazıda, öncelik verilen bazı resimler tanıtıldıktan sonra; "Şimdi sayacağımız diğer kompozisyonlar yapım açısından bu ilk sayılanlardan biraz daha düşük düzeydeler." diye devam edilmektedir²¹ ve ardından aralarında Gelibolulu Tahsin'in resimlerinin de bulunduğu bir grup çalışmaya değinilmektedir. Burada Gelibolulu Tahsin'in çalışmalarına yer veren ifadeler şu şekildedir:

"4. Sene öğrencisi Gelibolu'lu Tahsin Efendi'den Paris'teki Pont-Neuf'ün Henri IV'ün heykelinin bulunduğu platformdan alınmış bir görüntüsü ki Louvre'dan Tulieres'ye kadar tüm rıhtımların perspektiflerinin

¹⁷ Bu yayınlara: Sami Yetik, *Ressamlarımız, Güzel Sanatlar Birliği Neşriyatından*, İstanbul, 1940; S. Pertev Boyar, *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Devirlerinde Türk Ressamları Hayatları ve Eserleri*, Jandarma Basımevi, Ankara, 1948; Nüzhet İslimyeli, *Asker Ressamlar ve Ekoller*, Asker Ressamlar Sanat Derneği Yayınları: 1, Ankara, 1965; Terzi, a.g.e

¹⁸ İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Ankara Devlet Resim ve Heykel Müzesi, İzmir Resim ve Heykel Müzesi, Milli Saraylar Resim Koleksiyonu, Askeri Müze Resim Koleksiyonu

¹⁹ Akbank Resim Koleksiyonu ve Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu

²⁰ Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, C. 2, s. 506'da verilen kaynak: Journal de Constantinople, 14 Temmuz 1849, S.174 şeklindedir.

²¹ Cezar, a.g.e., s. 507

görülmesini mümkün kılıyor. Keza, aynı öğrenciden Pont du Carrousel.”²²

Suluboya olduğu anlaşılan resimler konuları itibarıyla, Gelibolulu Tahsin’in fotoğraftan yararlanmış olma ya da başka bir resimden çalışmış olma seçeneklerini akla getirmektedir. “Sergilenen eserlerin konularında açıkça anlaşıldığına göre, fotoğraftan çalışmalarda da bulunulmuştur.”²³

Bigalı Bahattin:

Hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Türk resmiyle ilgili olarak Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mirat-ı Mekteb-i Harbiye kaynaklarını tarayan yayınlarda²⁴ ismi yer almamıştır.

Bigalı Bahattin’in ismine Milli Saraylar Resim Koleksiyonu’nda Env. No. 11/ 164 ile kayıtlı 74 x 99 cm. boyutlarındaki bir manzara resmi nedeniyle ulaşılabilmektedir (Resim 1). Resmin sol alt köşesinde Arap harfleri ile yazılmış *Kulları Bigalı Bahaddin* imzası yer almaktadır. ‘Kulları’ bu dönemde yapılmış pek çok resimde karşılaşılan ve sadece öğrenci konumundaki değil, Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyid gibi tanınmış ressamın da zaman zaman kullandığı bir ifadedir. Celal Esad Arseven, Harbiye’de resme ilgisi olan öğrencilerin okuldaki resme ayrılmış salonda Şeker Ahmet Paşa ve Hoca Ali Rıza gibi tanınmış hocaların nezaretinde yağlıboya çalıştıklarını ve daha çok fotoğraf ya da baskı resimlerden kopya edilmiş figürsüz manzaralar ürettiklerini hatırlamaktadır:

“Talebenin başladığı resimleri tahsis için sehpa önüne oturan Hoca Ali Rıza bey ekseriya saatlerce bu tabloda çalışarak onu bitirirdi. Bu sebeple resimlerin çoğu aynı ressamın eseri denilecek kadar birbirine benzerdi. Yapılan bu resimlerden intihap olunanları her sene yıldızlı ve tepesi armalı çerçevelere geçirilerek padişaha takdim edilir ve altlarına kulları diye imza edilmiş olan bu eserlerin sahiplerine İhsan-ı Şahane olarak paralar gönderilirdi.”²⁵

Eserlerini kulları ifadesi ekleyerek imzalayan bir diğer grup ressam ise ‘Türk Primitifleri’ veya ‘Darüşşafakalı Ressamlar’ olarak nitelendirilmektedir.

²² Aynı yerde

²³ Cezar, “Türkiye’de İlk Resim Sergisi”, s. 48

²⁴ Bkz: 17 numaralı dipnot

²⁵ Celal Esad Arseven, *Sanat ve Siyaset Hatıralarım*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 36, 46

Hayatları hakkında fazla bir bilgi bulunmayan ancak, resimlerini İstanbul’un tanınmış fotoğrafçıları Abdullah Biraderlerin çektikleri fotoğraflardan yararlanarak yaptıkları saptanan bu isimlerin ortak bir atölye ruhu içinde, askeri çıkışlı bir hoca nezaretinde²⁶ çalıştıkları düşünülmektedir. 1868- 1873 arası doğumlu oldukları belirtilen bu amatör ressamın bazılarının isimlerine Darüşşafaka Okulu’nun kayıtlarında rastlanmıştır. Daha çok Yıldız Sarayı ve bahçesi ile çeşitli figürsüz İstanbul görünümüne yoğunlaşmışlardır. Bu resimler de kulları ifadesi eklenerek imzalanmışlardır.²⁷

Bu durumda bir tarafta Mekteb-i Harbiye’deki atölyede çalışan askeri okul öğrencilerinin, diğer tarafta anonim bir atölyede²⁸ çalışan sivil okul öğrencilerinin fotoğraftan yararlanarak ürettiği resimlerin varlığından söz edilebilir. Çoker; fotoğraftan yararlanarak resim üreten bu sanatçılar arasındaki en önemli ayrımın, askeri okul çıkışlı ressamın perspektif konusunda daha yetkin eserler ortaya koymalarında yattığının altını çizmektedir. Darüşşafakalılar ise fotografik gerçeğe bağlı bir anlatımın çok fazla ötesine geçememişlerdir.

Bu resimlerin kulları ifadesi eklenerek imzalanması ise bir ihsan karşılığında saraya sunulmasına bağlanmaktadır. Ancak Tansuğ, bunu daha genel bir yaklaşımla ilişkilendirmektedir: “Geleneğimizde yapıtlarına imzalarını koymakta çekingenlik gösteren bir sanatçı mahviyetkarlığı vardır. Bu gelenek yapıtın imzalı olması gerektiği bir aşamada ‘Kulları’ deyimi ile birleşmiş olabilir.”²⁹

Kulları ifadesiyle imzalamış olan Bigalı Bahattin’in eseri Milli Saraylar Koleksiyonu’nda bulunduğuna göre, resim saraya sunulmuştur. Böyle bir girişimin bireysel nitelikte olamayacağı söylenebilir. Ancak yukarıda değinilen bir atölye disiplini içerisinde saraya sunulan eserler arasında yer almış olmalıdır. Resmin tarz olarak fotografik gerçeğe birebir bağlı olmadığı, aksine Hoca Ali Rıza’nın tarzını andıran bir ışık ve doğa duyarlılığı ile ele alındığı görülmektedir. Bu durumda, Bigalı Bahattin’in Darüşşafakalı değil de askeri okul öğrencisi olma ihtimali daha yüksek gözükmektedir³⁰. Arseven’in sözünü ettiği atölyede çalışmış olması ihtimali dikkate alınmaya değerdir.

²⁶ Sezer Tansuğ, *Çağdaş Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 1986, s. 86

²⁷ Darüşşafakalı Ressamlar ile ilgili olarak bkz.: A. Çoker, “Fotoğraftan Resim ve Darüşşafakalı Ressamlar”, *Yeni Boyut*, Ocak 1983, s. 4-12; Sezer Tansuğ, “Resim Sanatımızda Ortaya Çıkan Yeni Bir Gerçek 19. Yüzyıl Sonu Türk Foto Yorumcuları, *Sanat Çevresi*, Eylül 1980, S. 23, ss. 4-7; Tansuğ, a.g.e., ss. 84-91

²⁸ Tansuğ, a.g.e., s. 86, 87

²⁹ a.g.e., s. 86

³⁰ Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mirat-ı Mekteb-i Harbiye’deki resimle ilgisi olan isimleri tarayan kaynaklarda adı geçmediğine göre, ya bu kitaplarda Bigalı Bahattin’in resimle ilgili yönü vurgulanmamıştır ya da Tıbbiye, Bahriye gibi resim

Gelibolulu³¹ Süleyman:

Hayatıyla ilgili herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Türk resmiyle ilgili olarak Mirat-ı Mühendishane-i Berri-i Hümayun ve Mirat-ı Mekteb-i Harbiye kaynaklarını tarayan yayınlarda³² ismi yer almamıştır.

Gelibolulu Süleyman'ın ismine Milli Saraylar Resim Koleksiyonu'nda Env. No. 11/ 165 ile kayıtlı 75 x 100 cm. boyutlarındaki bir manzara resmi nedeniyle ulaşılabilmektedir (Resim 2). Resmin sol alt köşesinde Arap harfleri ile yazılmış *Kulları Gelibolulu Süleyman* imzası yer almaktadır.

Bigalı Bahattin örneğinde olduğu gibi, belki de Hoca Ali Rıza denetimindeki Mekteb-i Harbiye atölyesinde üretilmiş bir eserdir. Hoca Ali Rıza üslubuna yakın ve bir öncekine göre ışık ve doğa duyarlılığı daha da belirgin bir resimdir. Ayrıca her iki resmin de yaklaşık aynı boyutlarda olması ve çerçevelerinin benzerliği Bigalı Bahattin ve Gelibolulu Süleyman'ın benzer bir atölye disiplini eser üretirken bunları saraya sunmuş askeri okul öğrencileri oldukları fikrini güçlendirmektedir.

Mülazım İhsan:

1881- 1882 yılında Gelibolu'da doğmuştur³³ (Resim 3). Babası piyade binbaşı Raşit beydir. Babasının vefatından ardından dayısı tarafından Edirne Askeri İdadisi'ne verilmiştir. İhsan, okuldaki ilk yılından itibaren mezun oluncaya kadar sınıf birincisi olmuştur. Mekteb-i Harbiye'de de son sınıfta kendini bütünüyle

dersine yer veren yüksek okul düzeyindeki diğer askeri kurumlardan birinde yetişmiş olabilir.

³¹ Cumhuriyetin ardından 1934 yılında geçerlik kazanacak soyadı kanunu öncesinde kişi isimlerinin doğum yerleri ile birlikte anılması yaygın bir durumdur. Bu nedenle; hayatları hakkında bilgiye ulaşamayan Gelibolulu Tahsin, Bigalı Bahattin ve Gelibolulu Süleyman'ın isimlerinin önündeki Çanakale ve civarına dair yer adlarının onların doğum yerlerini nitelediği sonucuna varmak mümkündür. Bununla birlikte bu yer adlarının, sonradan yerleşilmiş bir bölgeyi ifade etme olasılığı da göz ardı edilmemelidir.

³² Bkz: 17 numaralı dipnot

³³ Mülazım İhsan'ın hayatı ve sanat anlayışıyla ilgili en doğrudan kaynak Sami Yetik tarafından kaleme alınmış olan Ressamlarımız'dır. S. Pertev Boyar, ve N. İslimyeli'nin kitapları ile N. İslimyeli, "Deniz Ressamımız Gelibolulu Süvari İhsan ve Onun Ünlü Bir Eseri", *Ankara Sanat*, 1 Temmuz 1966, S. 3, s. 16'da Yetik'in aktardıkları tekrar edilmektedir. Ancak Yetik, a.g.e., s. 131'de yanlış olarak doğum tarihini 1889 olarak vermektedir. Boyar, a.g.e., s.150'de 1882; İslimyeli, *Asker Ressamlar ve Ekoller*, s. 84'de 1881 yılını vermektedirler. Bu iki tarihten biri olmalıdır. 1889 doğumlu olsaydı 17 yaşında ölmüş olması gerekirdi ki, Mekteb-i Harbiye'den mezun olup teğmen olarak görev almış bir kişi için çok erken bir yaştır.

resme adanmış ve hocaları onu 'kurmay sınıfı'na aday gördükleri için resme daha az zaman ayırarak diğer derslere yoğunlaşmasını tavsiye etmişlerdir. Buna rağmen resim tutkusundan vazgeçmeyen İhsan, yine de 1901 yılında süvari sınıfı birinciliği ile mezun olmuş ve kurmay sınıfına ayrılmıştır. Ancak kendi isteğiyle bundan feragat etmiş ve teğmen rütbesiyle Edirne'ye gönderilmiştir.³⁴

Daha İstanbul'da hasta olan İhsan, Edirne'de başhekim Ahmet Avni Paşa tarafından himaye edilmiş ve yine onun tarafından Müşir Arif Paşa'ya tavsiye edilerek Erkanı Harbiye resimhanesinde görevlendirilmiştir. Bu genç asker ressam, Edirne'de bir ev kiralarak odasını bir atölyeye dönüştürmüştür. Bu sırada Müşir Arif Paşa'nın takdir ve sevgisini kazanmıştır. Paşanın Roma'da askeri ateşe olarak görev yapan oğulları için elçilikte verilen davetlerde, hatıra olarak davetlilere verilmek üzere kullanılan suluboya kartlar yapmış, bunlar Roma'da beğeni kazanmıştır. Yine Müşir Arif Paşa'nın emirleriyle Edirne'de düzenlenen bir sergiye de katılmıştır. Bu sergide yer alan resimlerini görüp beğenen Rus konsolosu eşiyile birlikte atölyesini ziyaret ederek bütün çalışmalarını satın almıştır. Bunun üzerine beşinci dereceden bir mecidiye nişanı almıştır.³⁵

Yetik, bizzat tanıdığı Mülazım İhsan'ın ne denli güçlü bir ressam olduğunun altını çizdikten sonra deniz temasına yoğunlaşan resimlerini şu şekilde ifadelendirmektedir:

"Onun geniş tuşlarla hava tabakalarının ufku binihayesini gösteren fırçası, dalgaların gazabnak, mütehevvir hücumlarını keşfedilmez bir kütleli elvan ile ifade edişi san'atın taklit edilmeyen bir lisanı sehlülbeyanıdır. Marmaranın her dem mütebeddil behiştî renkleri. Boğazın füsunkar cereyanları, Karadenizin nagehzuhur isyanları onun fırçasının yegane ve tükenmez hikayeleridir."³⁶

Sanatçının eserlerinden bir tanesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi koleksiyonunda yer almaktadır³⁷. 50 x 70 cm. boyutlarındaki ve 1906 tarihli *Firtına* adlı resim, dalgalı bir denizde ilerleyen bir buharlı gemiyi konu almıştır. Konu ve yaklaşım olarak romantik deniz manzarası geleneğine bağlı bir resimdir ve Yetik'in sanatçının genel sanat anlayışı ile ilgili ifadelerini destekleyen nitelikte bir örnektir.

³⁴ Yetik, a.g.e., s. 132

³⁵ Yetik, a.g.e., s. 132

³⁶ a.g.e., s. 135

³⁷ H. Katipoğlu,(ed.), *Mimar Sinan Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Koleksiyonu*, Yapı Kredi Yay., İst., 1996, s. 397

Mülazım İhsan'ın ölümünden sonra, Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgali sırasında, komutanlık odasında asılı olan bir resmi, ressam Mehmet Ali Laga tarafından kaputunun içine sarılarak kurtarılmış ve Laga bu resmi Sofya'da esir bulunduğu süre boyunca saklamıştır. Daha sonra yıllarca Laga'nın Beşiktaş'taki atölyesinde bulunan resmin bugün nerede olduğu bilinmemektedir³⁸.

Mülazım İhsan, 1906 yılında, yaklaşık 25 yaşında verem hastalığından hayata veda etmiştir. 14 Kuşağı sanatçıları ile aynı kuşaktan olan Mülazım İhsan, kısa sanat yaşamında pek çok iz bırakmış bir isimdir.

Fuad Soyhan:

1885 yılında Gelibolu'da doğmuştur. Mercan İdadisi ve ardından İstanbul Üniversitesi edebiyat şubesinden mezun olmuş, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nde üç yıl Valeri'den resim dersi almıştır. İşgal yıllarında Kuleli'de ve daha sonra çeşitli orta dereceli okullarda resim öğretmenliği yapan Soyhan'ın 1913 yılında Münih Uluslararası, sergisine iki resmiyle katıldığı, birçok yarışmada ödül kazandığı belirtilmektedir.³⁹

Boyar, sanatçının; *Edirne Üç Şerefeli Camii*, *Edirne'de Ali Paşa Çarşısı*, *Edirne Sultan Selim Camii Kapısı* ve *Ayasofya Galerisi* adlı dört resmini isim olarak vermiştir⁴⁰. Bunun dışında İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde *Ayasofya Camii Kapısı* ve *Peyzaj* adlı iki adet resmi bulunmaktadır. Ayasofya Camii Kapısı, Şevket Dağ'ın iç mekan resimlerini anımsatan bir ışık duyarlılığıyla ele alınmış bir resimdir. Yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi Resim Koleksiyonu'nda *Testi* ve *Keseler*, *Şamdan* ve *Güğümler*, *Hamam Takımı* gibi Türk su kültürü ile ilgili nesnelere oluşmuş ölü doğa türünde üç adet resmi vardır. Resimlerinde tarihi yapılara ait mimari görünümlere, manzara ve ölüdoğalara ağırlık verdiği, figür resmine yönelmediği anlaşılmaktadır.

İhsan Çanakkaleli:

1888 yılında Kilitbahir'de dünyaya gelmiştir⁴¹. Kuleli Askeri Lisesi'nin ardından 1907'de piyade teğmeni olarak mezun olduğu Mekteb-i Harbiye'de Hoca Ali Rıza ve Halil Paşa'dan resim dersleri almıştır. Ayrıca misafir öğrenci olarak Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi'nde resim derslerine katılmıştır. Balkan Savaşları ve

³⁸ Resmin deseni Hasan Rıza'ya, boyası Mülazım İhsan'a aittir. Yetik, a.g.e., s. 131 ve İslimyeli, "Deniz Ressamımız Gelibolulu Süvari İhsan ve Onun Ünlü Bir Eseri", s. 16

³⁹ Boyar, a.g.e., s. 211

⁴⁰ Aynı yerde

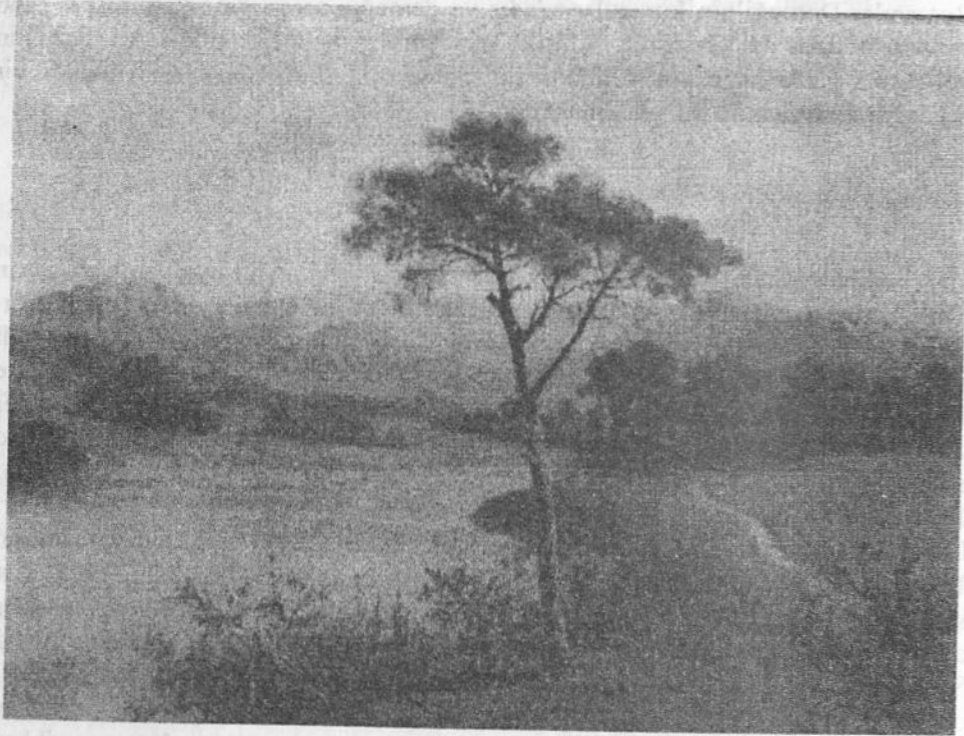
⁴¹ Boyar, a.g.e., s. 164'de doğum yerini bu şekilde vermiştir. Ancak, İslimyeli, *Asker Ressamlar ve Ekoller*, s. 118'de doğum yerini Priştine olarak vermiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile Kurtuluş Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşmıştır. Asker Ressamlar Derneği'nin kurucularındadır ve derneğin sergilerine katılmıştır. 1966 yılında Ankara'da ölmüştür. Klasik/ akademik çizgisiyle Hoca Ali Rıza'nın anlayışına yaklaşan resimler üretmiştir. Türkiye İş Bankası koleksiyonunda bir ölüdoğa ve bir manzarası yer almaktadır.

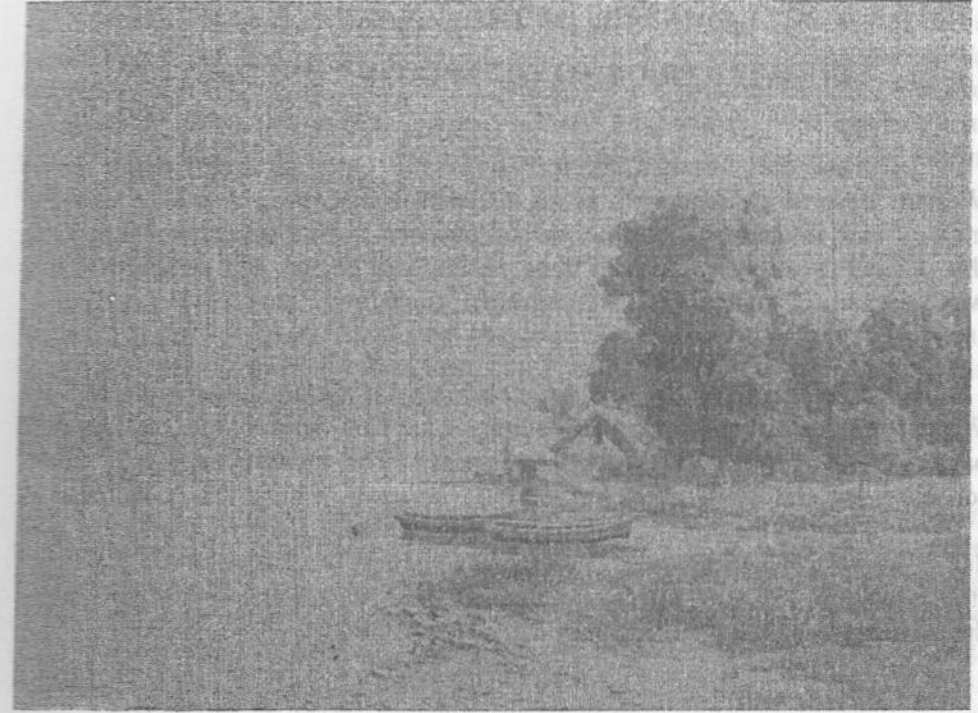
Sonuç

İkinci Meşrutiyet öncesinde yetişen ve batı tarzı resim uygulamaları yapan Türk ressamları arasında Çanakkale ve civarı doğumlu olan altı isme rastlanmıştır. Bunlardan dördü daha önce farklı yayınlarda⁴² incelenmiş isimlerdir. Ancak, Milli Saraylar Koleksiyonu'ndaki resimleri nedeniyle incelenen Bigalı Bahattin ve Gelibolulu Süleyman ilk kez değerlendirmeye alınmıştır. İncelenen sanatçıların her biri 1850'lerden 1900'lerin başına uzanan süreçte Türk resim sanatının olay ve etkinlikleri, konu ve üslup kapsamında ilişkilidirler. Gelibolulu Tahsin, Türkiye'deki ilk resim sergisinde ismine rastlanan bir öğrenci asker- ressamdır. Bigalı Bahattin ve Gelibolulu Süleyman, resimlerini kulları ifadesiyle imzalayan 19.yüzyıl sanatçıları arasında yer almışlardır ve resimleri Dolmabahçe Sarayı'na kabul görmüştür. Mülazım İhsan, trajik yaşam öyküsünün yanı sıra deniz ressamı olarak ün yapmış ve gelecek vaad ederken yaşama veda etmiş bir sanatçıdır. Fuad Soyhan, Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nde eğitim görmüş ve orta dereceli okullarda resim öğretmenliği yapmıştır. İhsan Çanakkaleli ise, asker ressamlar kuşağının önemli bir ismi olmuştur. Adı geçen son üç sanatçı doğum tarihleri itibarıyla 14 kuşağı sanatçılarına yakındırlar fakat resimleri üslup olarak bu kuşağın izlenimci çizgisine yakınlaşmamıştır.

⁴² Ahmet Mantaş, *Çanakkaleli Ressamlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi), Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Üstünipek, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2003

Resim 1- Bigalı Bahattin, Manzara, tuval üzerine yağlıboya,
74x99cm., Milli Saraylar Resim Koleksiyonu, Env. No. 11/ 164

Resim 2- Gelibolulu Süleyman, Manzara, tuval üzerine yağlıboya,
75x100cm., Milli Saraylar Resim Koleksiyonu, Env. No. 11/ 165

yayınlanan fotoğrafı

Resim 3- Mülazım İhsan'ın Sami Yetik'in kitabında

LOCAL PAINTERS OF THE ÇANAKKALE REGION EDUCATED PRIOR TO THE SECOND CONSTITUTION

During the 'Westernization Period', the Ottoman Court appraised the Western style of painting both as an intellectual concept and as a necessity for military and educational reforms. In consequence of this appraisal, painting that utilised the representation of three dimensional objects and perspective space was incorporated into educational programs.

As the main object was to modernize the Ottoman army through the Western models, developments in military education were bolder, and in these painting lessons were given great importance. The most outstanding military schools were the *Mühendishane-i Berri-i Hümayun*, which was established in 1795-1796 during the reign of Selim III, and the *Mektebi Harbiye*, founded in 1834 during the reign of Mahmut II. The Ottoman painters who worked in the Western style of painting emerged mainly from these higher educational institutions, though there were also painting lessons in military high schools.

Besides the military schools, painting lessons also took place at civil ones. Established in 1884 as a college of architecture and engineering, the *Hendese-i Mülkiye Mektebi* had a painting lesson in its curriculum. The *Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi* (1883) was the main school for painting education as a college of arts. Civil high schools like *Galatasaray Sultanisi* (1862), *Mektebi Sanayi* (1868), *Darüşşafaka* (1873), and others also had painting lessons in their programs.

Another aspect of Turkish 19th century art education took place in Western countries. The *Mektebi Osmani* was established in Paris in 1860-1861 and its main aim was to help Ottoman students overcome their language problems and to facilitate their adaptation to new conditions. In this school there were painting lessons given by French lecturers.

Under these educational circumstances, the native painters of Çanakkale and its region that were educated during the period before the Second Constitution were: **Gelibolulu Tahsin**, **Bigalı Bahattin**, **Gelibolulu Süleyman**, **Mülazım İhsan**, **Fuat Soyhan**, and **İhsan Çanakkaleli**.

Gelibolulu Tahsin: There is no information about his life and works. His name and two of his works are mentioned only in an article in *Journal de Constantinople* of 12th July 1849 about a student exhibition at the *Mektebi Harbiye* and Sultan Abdülmecit's visit to this event. From this article it is understood that he was a student at the *Mektebi Harbiye* and his painting teachers were Monsieur Gués and Schranz, both Western in origin.

Bigalı Bahattin: There is no information about his life and works, only a landscape painting (**Plate 1**) signed '*Kulları Bigalı Bahattin*' in the National Palaces Painting Collection (Inventory No.11/164, 74 x 99 cm.) confirms his identity.

To sign a painting with the expression *Kulları* and present it to the Ottoman Court was a common practice for the painters of this period. Nevertheless, there were two main sources for this type of painting. One of them was an atelier at the *Mektebi Harbiye* where the students of this military school were working. The other was an anonymous atelier where the students of a civil school were working, mostly from photographs.

As the painting of Bigalı Bahattin signed '*Kulları*' is in National Palaces Collection, the painting must have been presented to the court. While Bigalı Bahattin was not a renowned painter, the painting would not have been presented individually but within the discipline of an atelier as mentioned above.

Gelibolulu Süleyman: There is no information about his life and works. Only a landscape painting (**Plate 2**) signed '*Kulları Gelibolulu Süleyman*' in the National Palaces Painting Collection (Inventory No.11/165, 75 x 100 cm.) proves his identity.

Like the painting of Bigalı Bahattin, it is signed with the expression of '*Kulları*'. Both paintings have the same size and frames. These similarities prove that Bigalı Bahattin and Gelibolulu Süleyman were military school students who worked in the same discipline of an atelier through which they could present their paintings to the Court.

Mülazım İhsan: He was born in Gelibolu in 1881-1882. Following his graduation from the *Mektebi Harbiye*, he began to work in a military painting atelier in Edirne. He attracted attention with his talent, especially his seascapes. Being in the same generation as the '14' (or 'Çallı') School of painters, Mülazım İhsan would have become an important name in Turkish painting had he not died of tuberculosis in 1906 at the age of 25.

Fuat Soyhan: He was born in 1885 in Gelibolu. He studied 3 years under Valery at the *Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi*. During the years when Istanbul was under occupation, he taught painting at Kuleli Military High School and other schools. He preferred painting views of historical buildings, landscapes, and still-lives.

İhsan Çanakaleli: He was born in 1888 in Kilitbahir and studied painting at the *Mektebi Harbiye* under Hoca Ali Rıza and Halil Paşa. He also followed the lectures at *Sanayi-i Nefise Mektebi Alisi*. He participated in the First World War and Turkish War of Independence. He was amongst the founders of the Society of Military Painters and exhibited in the exhibitions of the society. His style is closer to that of Hoca Ali Rıza.

All the painters mentioned above are associated with the activities, themes, and styles of Turkish painting in the period from the 1850s up to the first decade of the 1900s.